

О. О. ЧЕХІВСЬКИЙ У ЛАБОРАТОРІЇ СЛОВА

Я. О. Галан — один із найталановитіших майстрів політичного памфлета, один із неперевершених стилістів. Простота, лаконізм, смислова відточеність кожної фрази— характерні риси його стилю.

Письменник був безкомпромісний у принципових питаннях мови і стилю, обстоював ужиті ним слова, коли був переконаний у своїй правоті. Правоту ж свою від доводив, посилаючись передусім на класичну літературу. А це переконливо засвідчує, звідки бере початок його мовна майстерність. Покажемо щодо цього є Галанів лист від 26 вересня 1949 р. до В. М. Владка, тоді начальника республіканського реперткому: «Повідомляю Вас, що я задовольнив майже всі вимоги рецензента перекладу п'єси Л. Савельєва «Повість про невідому людину». З усіма його зауваженнями, на превеликий жаль, погодитись не можу... Рецензент вважає, що слово «чолов'яга» занадто грубе. Це не так. В п'єсі мова йде про людину, до якої Бартолемі ставиться не дуже приязно, проте, називаючи її чолов'ягою, він нітрохи не ображає її, як не ображав Котляревський Енея, коли він писав про нього: «Еней правдивий чолов'яга». Два інші можливі тут слова: «чоловік» та «мужчина» звучали б трохи по-канцелярському. Або: «Метнулася». Я думаю, що це повноправне слово (І. Котляревський, М. Вовчок). Крім того, воно тут краще змальовує ситуацію, ніж слово «кинулася»¹. У цьому листі Я. Галан аргументовано захищає ще шість своїх слововживань, що є наочним доказом тонкого відчуття ним семантичних й емоційних нюансів слова.

Автографи памфлетів Я. Галана дають можливість побачити, як вимогливо ставився письменник до слів, залишаючи тільки найбільш вдалі, ті, які найкраще виражали авторську думку. Наприклад, один з абзаців памфлета «Упирі» спочатку мав такий вигляд: «Якщо на націоналізацію чехами своїх кінотеатрів американські фільмові підприємці відповіли бойкотом Чехословаччини, якщо польське золото в руках англійського уряду служить сьогодні знаряддям політичного натиску, то це тільки дрібні прояви великого незадоволення» [82, 40]. Письменник викреслив слово *натиску* і вставив *шантажу* (стало: «політичного шантажу»). Звичайно, слово *шантаж* більш влучно і точно відтворює характер політичних акцій імперіалістів.

Фраза із «Упирі»: «Поки бандерівський півник *виколовся* з яйця, це яйце довгий час вигрівалося в інкубаторі Грушевського й Єфремова...» — після авторської правки звучала так: «Поки бандерівський півник *вилупився* з яйця, це яйце довгий час вигрівалося в інкубаторі Грушевського й Єфремова...» [82, 41]. Заміна емоційно нейтрального *виколовся* зневажливо-іронічним *вилупився* посилила почуття огиди й презирства до лютих ворогів нашого народу — українських буржуазних націоналістів. Негативні емоції, викликані цим словом, підтримуються тут ще й асоціаціями із саркастичним шевченківським: «Царі лупилися...»².

Памфлетист уловлював найменші відхилення від бажаного змісту і невтомно замінював одні лексеми іншими, щоб якнайточніше висловити думку. Так, у творі «Останні дні однієї афери» речення «Коли передмістя Берліна почули музику «Катюш», старий *дегенерат* шле по Єву» мало спочатку такий вигляд: «Коли передмістя Берліна почули музику «Катюш», старий *кат* шле по Єву» [85, 25]. Слово *дегенерат* суттєво уточнило зміст висловлювання. Адже в даному контексті автору важливо було підкреслити не стільки жорстокість Гітлера, скільки ознаки його психічного виродження.

Не може не захопити вміння публіциста одним словом змалювати особливості характеру персонажа. Наприклад, у сповненому тонкої іронії памфлеті «Талан ти третьої імперії» змалювано німецьке подружжя Ауер, що приїхало до Львова для встановлення «нового порядку». Особливо діяльна й експресивна фрау Ауер: «В серці фрау Ауер

¹ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Відділ рукописів, ф. 82, л. 80. Далі посилаємось на архів Я. Галана в дужках.

² *Шевченко Тарас*. Пов. збір. творів у 3-х т., т. 1. К., 1949, с. 587.

спалахнув гнів славетних тевтонів». Таким став цей рядок в остаточному варіанті твору. А в першому він мав іншу редакцію: «В серці фрау Ауер *звив собі гніздо гнів* славетних тевтонів». Неважко помітити, що саме дієслово *спалахнув* якнайкраще передає холеричний темперамент зарозумілої арійки. Крім того, воно замінило одразу три слова.

Загалом лапідарність стилю — це одна з характерних ознак публіцистики Я. Галана. Його архів дає можливість простежити, як у творчій лабораторії письменника поступово відливались короткі, наче постріл, фрази, що неминуче влучали у ворога. Ось перед нами газетна вирізка з авторською правкою памфлета «Те, чого не забувають». У реченні «Щедро субсидійовані дєрвіші жовто-блакитного націоналізму стріляли народові в спину, як це роблять бандити, але впливу на народ і підтримки народу вони ніколи не мали» [82, 37]. Галан викреслив вираз *як це роблять бандити*, бо й без нього з даного контексту зрозуміла бандитська підступність бандерівців. Отже, і після опублікування творів невсипуща думка митця продовжувала працювати над їх удосконаленням.

Полум'яний борець проти фашизму, імперіалізму і націоналізму, Я. Галан дбав про змістову точність, гостроту, відточеність і несхибність могутнього знаряддя ідеологічної боротьби — слова. Він не допускав найменшої двозначності, не залишав місця для будь-яких небажаних асоціацій.

У памфлеті «Те, чого не забувають» автор спочатку прокоментував «сенсаційне» повідомлення націоналістичної газетки «Українські щоденні вісті» від 14 серпня 1941 р. про те, що «ще за большевиків бачили, як із неба на землю спускався золотий тризуб на блакитному тлі...»; «Правда, цей тризуб так і не спустився на землю, а німці викинули його на смітник разом із своїми обіцянками створити «самостійникам» щось на зразок українського протекторату». Редагуючи цей уривок, Я. Галан додав до слова «тризуб» іронічний епітет «чудесний», перед «викинули» вставив «скоро», а «на смітник» замінив «в помийну яму». Ці вставки і заміни значно посилили сатиричне звучання цитованих рядків.

Я. Галан не тільки безперервно вдосконалював смислову партитуру своїх творів, але й дбайливо упорядковував їх мелодику, евфонію. В уже згаданому листі до В. М. Владка він писав: «Вас лише те цікавить». Я вважаю, що тут звук «ц» на місці «т» ...дав би не бажаний звуковий ефект: «це цікавить». Або: «Що вб'ю». Дослівно: «що знищу», а це дає два «щ». Я за мінив слово «вб'ю» словом «зліквідую» [82, 80].

Отже, автографи творів Я. Галана дають можливість побувати в творчій лабораторії письменника, відчути напружену роботу над кожним рядком, кожним словом, майстерно виплавленим, несхибним і переможним.